

ПАРЦЕЛЯЦІЯ ЯК ЗАСІБ ЕКСПРЕСІВІЗАЦІЇ РЕПОРТАЖУ

У статті розглянуто парцеляцію, як прийом експресивного синтаксису. З'ясовано погляди дослідників на явище парцеляції у сучасній лінгвістиці. Проаналізовано функційно-семантичні вияви у репортажних текстах. Виявлено парцелювання складносурядних та складнопідрядних речень у текстах сучасної публіцистики.

Ключові слова: парцеляція, експресивний синтаксис, лінгвістика, репортажний текст, складносурядне та складнопідрядне речення.

В статье рассмотрена парцелляция, как прием экспрессивного синтаксиса. Выяснены взгляды исследователей на явление парцелляции в современной лингвистике. Проанализировано функционально-семантические проявления в репортажных текстах. Выявлено парцеллирование сложносочиненных и сложноподчиненных предложений в текстах современной публицистики.

Ключевые слова: парцелляция, экспрессивный синтаксис, лингвистика, репортажный текст, сложносочиненное и сложноподчиненное предложения.

In article it is considered parceller, as reception of expressional syntax. Sights of researchers at the phenomenon parceller in modern linguistics are found out. It is analysed is functional-semantic displays in reporting texts. It is revealed parceller compound and compound sentences in texts of modern publicism.

Key words: parceller, expressional syntax, linguistics, reporting text, compound and compound offers.

Видом редукції синтаксичної структури виступають так звані ізольовані речення, тобто конструкції, у яких окремим членам речення надано статус самостійного висловлювання. Такий прийом експресивного синтаксису називається парцеляцією. Ізольовані від загального висловлювання і пунктуаційно оформлені частини речення зустрічаються в письмових текстах для вираження емоційної експресії. Парцельованими можуть бути як головні, так і другорядні члени

речення. Крім того, синтаксичне розчленування поширене в усіх функційних стилях сучасної української мови, але найчастотніше репрезентується в публіцистичному. Тому фактичним матеріалом для нашого дослідження стали конструкції експресивного синтаксису з періодичних видань України.

Метою дослідження є виявлення парцеляції, як прийому експресивного синтаксису, в репортажних текстах.

Мета роботи обумовила такі завдання дослідження: проаналізувати історію вивчення парцеляції в лінгвістиці; розглянути питання функційно-семантичних виявів у межах репортажного тексту; прослідкувати прийом парцеляції складносурядних та складнопідрядних речень у репортажі.

Актуальністю роботи є вивчення синтаксису української публіцистики, що уможливорює встановлення динаміки розвитку публіцистичного стилю.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики немає чіткого й аргументованого визначення парцеляції. Комунікативна недостатність парцелятивів різної структури лягла в основу тлумачення парцеляції, поданого в енциклопедії “Українська мова”: “Парцеляцію (від франц. *parcelle* — поділяти на дрібні частини) розглядають як спосіб мовленнєвого оформлення єдиної синтаксичної одиниці-речення кількома комунікативними одиницями-фразами” [1: 461] або синонімного трактування її. В українському синтаксисі відсутня класифікація парцельованих конструкцій за їхніми структурними, семантичними та прагматичними парадигмами. Одні вчені зараховують парцеляцію до синтаксичного явища тексту, розглядаючи процес як комунікативно-експресивну категорію, що створює окремі синтаксичні засоби втілення, наприклад, інтонаційне відмежування предмета від основного речення [2: 526]. Інші лінгвісти вивчають явище парцеляції як процес, що залежить від об’єктивних чинників (мовця, певної комунікативної мети) і реалізується в межах речення [3: 57]. Існує думка, згідно з якою парцельовані конструкції утворюють або групи самостійних речень, що приєднуються до основного й пов’язуються з ним за змістом (*структурно полегшена парцеляція*), або групи парцелятивів, факультативних синтаксичних форм, що залежать від основного речення (*структурно ускладнена парцеляція*).

Парцеляція — це засіб експресивного синтаксису, завданням якого є розчленувати синтаксично зв’язаний текст на інтонаційно відокремлені відрізки [5: 279]. Вона завжди спрямована на членування

емного смислового тла й надання синтаксично залежній частині функційно-комунікативної самостійності [5: 284],

Отже, парцеляція — це явище експресивного синтаксису, що передбачає структурно-семантичне та інтонаційне вичленування однієї або декількох одиниць-фраз за межі речення, що постають комунікативно достатніми лише в сукупності з базовою частиною.

Парцеляцію відрізняємо від явищ приєднання. Якщо приєднання органічно не зв'язане з основним реченням, слугує його доповненням, уточненням, то парцеляти є сегментами того ж висловлювання. Виділення в синтаксичній структурі речення конструктивного (статичного) і функційного (динамічного) аспектів уможливило розгляд парцеляції як явища комунікативно-функційного плану речення, а приєднування — як явища статичного аспекту для реалізації певних логіко-граматичних смислових відношень, зокрема додавання, уточнення, характеризації попереднього компонента тощо.

Публіцистичний текст характеризується високою частотністю парцелятів, що вичленувалися зі структури простого речення. Парцельований компонент простого речення виконує функцію виділення і наголошення, доповнення і уточнення, емоційного акцентування вміщеної в ньому інформації. Проведений нами аналіз структурних виявів парцельованої частини простого речення засвідчує, що парцелятами виступають однорідні члени речення, причому головні й другорядні члени оформлюються у висловленні як окремі фрази та постають змістовими актуалізаторами цілого висловлення, головних і другорядних членів, відокремлених членів речення, наприклад: *БЮТ наразі залишить Стельмаха. **На совісті Ющенка*** (Експрес. — 2009. — 16 грудня); *У Румунії перекинувся автобус з українцями. **21 постражданий*** (Експрес. — 2009. — 16 квітня); *Пинзеник подав у відставку. **В обхід Тимошенко*** (Експрес. — 2009. — 12 лютого); *Міліціанти приїхали виселяти людей з їхнього помешкання. **Не за борги*** (Голос України. — 2008. — 14 лютого); *Якщо внаслідок перевірки підтвердиться, що оцінка, виставлена комп'ютером або вчителем (творче завдання з української мови перевіряється вручну, до того ж роботи везуть перевіряти з одного міста до іншого), несправедлива, переписати можна. **Також у липні*** (Голос України. — 2008. — 31 січня).

Наведені приклади вияскраплюють, що в репортажних текстах парцелят розширює інформаційну насиченість речення, інтенсифікує смислове значення неядерних компонентів, надаючи їм виразності. Переважають парцельовані члени речення з опорним словом

у базовій структурі, парцелят виступає його однорідним або уточнювальним компонентом.

Парцеляція на рівні складного речення є активним процесом, за якого підрядна (декілька підрядних) чи сурядна частина виокремлюється в самостійне речення, структурно повне, але неповне за змістом, що зумовлює з'ясування структурних, семантичних і функційних особливостей парцелятів у межах відповідного контексту. Використання парцеляції на рівні складного речення в сучасних газетах і часописах зумовлене специфікою публіцистичного стилю, його документально-фактологічною точністю та інформаційною місткістю. Парцеляція складного речення виступає в публіцистичному мовленні засобом членування інформації: для актуалізації уваги читача на основних фактах повідомлюваного певній частині речення надається особливого інформаційно-експресивного характеру.

У парцеляції складного речення із сурядним зв'язком між базовою частиною і парцелятом зберігаються внутрішньореченнєві смислові відношення.

Розглянемо функційно-семантичні вияви детальніше у межах репортажного тексту:

а) еднальні смислові відношення із часовою симетрією чи послідовністю: *Нас з Васильком доглядала бабуся, близько року. А тоді приїхав тато забрати нас* (Голос України. — 2008. — 4 січня);

б) протиставні чи зіставні смислові відношення: *На мітингу представники рівненської спілки водіїв заявили, що страйк поки що не зашкодив наданню транспортних послуг. Однак може зашкодити, якщо не відмінять згаданої постанови* (Голос України. — 2008. — 4 січня); *Правоохоронці й досі не змогли довести ні вину лікарів, ні правоту батьків. Проте держава винесла урок з “харківської справи” і порядок документування смерті новонароджених та видачі їхніх тіл батькам для поховання було змінено* (Голос України. — 2008. — 24 січня); *Фігурне печиво, солом'яні та паперові прикраси, червоні яблучка — це з минулих віків. Але саме така ялинка найбільше приваблює відвідувачів. Бо, за визначенням малюків, “справжня”!* (Голос України. — 2008. — 4 січня);

в) розділові відношення між парцельованими сурядними частинами, що репрезентують чергування подій у часі й просторі, уможливаючи відкритість ряду парцелятів або взаємовиключення описуваних фактів дійсності: *Глава українського парламенту висловив думку, що залишається повна можливість для формування нової коаліції. Або ж*

Президент скористається своїм правом дострокового розпуску Верховної Ради (Голос України. — 2008. — 1 жовтня);

г) приєднувальні смислові відношення: *Віктор завжди хотів бачити в людях найкраще. І траплялося, що люди справді стали кращими, ніж вони є* (Україна молода. — 2004. — 23 грудня); *Кожна людина має право на волевиявлення. І коли ми бачимо, що вибори сфальсифіковані, тобто законно не забезпечене волевиявлення народу, то народ сам починає захищати свій голос. І має право це робити* (Україна молода. — 2004. — 1 грудня);

г) пояснювальні смислові відношення: *Крім того, не таємниця, що більшість із них працювали в так званому човниковому бізнесі. Тобто вони перевозили до сусідньої країни цигарки, паливо та алкоголь, а звідти — дешеві м'ясо, продукти та одяг* (Голос України. — 2008. — 17 січня).

Складносурядне речення розривається інтонаційно. Розрив позначається розділовим знаком (крапкою), надаючи парцельованій конструкції експресивності й відповідного функційного навантаження. Розмежування складносурядних структур із самостійними простими реченнями ускладнює послаблений граматичний зв'язок базового компонента й парцелята.

За парцеляції підрядної частини складного речення її граматична залежність від базової виражається тими ж формальними засобами (сполучниками, сполучними словами), що й у непарцельованих структурах з підрядним зв'язком. Між парцелятом і базовим реченням зберігаються семантичні відношення та синтаксичні зв'язки, що визначаються якістю поєднуваних елементів.

Основним засобом зв'язку підрядної частини з головною є сполучники підрядності, що часто виступають носіями семантики, та сполучні слова, що виконують певну синтаксичну функцію і тим самим кваліфікуються як синтаксичні засоби зв'язку. За допомогою зазначених засобів зв'язку парцелята з базовою частиною можна визначити належність парцельованого речення до того чи іншого логіко-граматичного типу.

Структурно зумовлений компонент — підрядна частина — ви-членовується від основної завдяки своїй інформаційно-смислової значущості, структурній нетотожності та прагненню виділити й актуалізувати смислові сегменти. Парцельовані конструкції передають авторську інтенцію, модальність, оцінку, не допускаючи ніякої варіативності, суворо спрямовуючи читацьку реакцію, емоції.

У мові публіцистики найчастіше парцелюються складнопідрядні речення членованої структури, що характеризуються віднесеністю змісту підрядної частини до всього змісту головної.

У репортажних текстах нами виявлено певне співвідношення випадків парцеляції складнопідрядних речень, зумовлене семантикою парцельованої частини, її функційно-експресивним навантаженням, сполучниками, що входять до складу парцельованої структури тощо. Серед проаналізованих джерел фактичного матеріалу найпоширенішими прикладами розчленування складнопідрядного речення є парцельовані структури з підрядною частиною причини, в якій причинову семантику водночас несе як сполучник *бо*, так і зміст детермінантної підрядної парцельованої частини: *Наш блок налаштований на продуктивну роботу. Бо є нагальні питання, приміром, про державні закупівлі* (Голос України. — 2008. — 31 січня); *Їх читають. Перечитують. Бо те, що він писав у книгах, було живим, немеркнучим* (Голос України. — 2008. — 24 липня); *ЦВК “забракувала” 15 претендентів на крісло Ющенка. Бо вони — не мільйонери* (Експрес. — 2009. — 11 листопада); *Дуже довго парламент не працював, а у депутатів накопився великий борг перед країною. Бо багато проблем регулюються не законами, а, скажімо, постановами Кабінету Міністрів* (Голос України. — 2008. — 31 січня); *Ледь втримуюся, щоб не поцупити. Бо ж на всіх інших столах санаторійної їдальні — традиційні каші* (Голос України. — 2008. — 29 лютого).

Меншою частотністю характеризуються парцельовані конструкції з підрядною частиною мети, у яких сполучник *щоб* (значно рідше *аби*) указує на цілеспрямованість дії або стану, відображеної в базовій частині, причому парцелят набуває сильного емоційно-експресивного навантаження, акцентуючи назрілу, важливу, для описуваного моменту інформацію: *Кажуть, Семен Дем’янович зумисне “заховав” її на своєму обійсті. Щоб і сусіди могли брати воду* (Голос України. — 2008. — 4 січня); *Тігіпка радить чимшвидше позбутись Стельмаха. Аби той не зірвав вибори* (Експрес. — 2009. — 16 грудня).

Також не поширені випадки розчленування складнопідрядного речення із парцельованою підрядною допущу: *Діти розповіли, що отримали на Новий рік по пакетику цукерок і рушничку. Хоча замовляли у Діда Мороза карооке для Ані, DVD-плеєр для Жені та ляльку, що говорить, для наймолодшої Танечки* (Голос України. — 2008. — 24 січня).

Зустрічаються поодинокі приклади парцеляції підрядної означальної частини: *Він приїжджав до мого товариша письменника Кон-*

стянина Дамарова. Сибіряка. *Який написав хорошу книгу про свій рід* (Голос України. — 2008. — 24 липня).

На основі аналізу мовного матеріалу виявлено випадки парцеляції безсполучникового складного речення: *Ми завжди розмовляємо довго. Тепер — тим більше* (Голос України. — 2008. — 24 липня) [4: 150].

Отже, у розчленуванні складнопідрядного речення синтаксично підпорядкована частина набуває відносної функційно-комунікативної самостійності, залежні елементи висловлювання автономні. Проте парцельована конструкція не може існувати окремо від базового речення, спроможна тільки деталізувати повідомлення, посилити його пафос чи іронію, надати емоційно-експресивного увиразнення тощо.

У парцеляції складного речення із сурядним зв'язком між базовою частиною і парцелятом зберігаються смислові відношення складно-сурядного речення, зокрема розділові, єднальні, протиставні тощо, які зв'язуються з головною частиною відповідними сполучниками.

Парцельовані речення в структурі складнопідрядного виокремлюються в самостійну комунікативну одиницю, структурно повну, але не повну за змістом і синтаксичними зв'язками, що дає підстави для продовження подальших досліджень у цьому напрямку.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Жайворонок В. В. Парцеляція / В. В. Жайворонок // Українська мова : Енциклопедія. — 2-ге вид., випр. і допов. — К. : “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004.
2. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис : монографія / А. П. Загнітко. — Донецьк : ДонНУ, 2001. — 662 с.
3. Иванчикова Е. А. Парцелляция, ее коммуникативно-экспрессивные и синтаксические функции / Е. А. Иванчикова // Морфология и синтаксис современного русского литературного языка. — М. : Наука, 1968. — С. 48–61.
4. Назар Р. М. Репортажний текст : структура, семантика : Дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Р. М. Назар. — Донецьк, 2011. — 211 с.
5. Попов А. С. Парцелляция, ее коммуникативно-экспрессивные и синтаксические функции / А. С. Попов // Русский язык и советское общество. Морфология и синтаксис современного русского литературного языка. — М. : Наука, 1968. — С. 277–301.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Голос України (газета Верховної Ради України), м. Київ.
2. Експрес (тижневик), м. Київ, м. Львів.
3. Україна молода (щоденна інформаційно-політична газета), м. Київ.